

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ ТА ФРАНЦУЗЬКИХ ДІЄСЛІВНИХ ПРЕФІКСІВ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ФРАНКОМОВНИМ СТУДЕНТАМ

Марія Джура

Національний університет „Львівська політехніка”

Розглянуто дієслівні префікси в українській та французькій мовах у зіставному ключі. Дієслівна префіксація у французькій мові, будучи малопродуктивною, потребує етимологічного аналізу із залученням латинської мови. Подано таблицю семантичних відповідників українських, французьких та латинських префіксів, а також запропоновано поняття *похідного префіксального дерева*.

Ключові слова: префікс, граматичне значення префіксів, префіксальна парадигма, похідне префіксальне дерево, прийменник, семантичне значення префіксів.

Мета нашої статті – дослідити дієслівні префіксальні системи французької та української мов, а також простежити засоби формального вираження змісту, закладеного в мовній парадигмі префіксів обох мов, їхню частотність і валентність. Результати дослідження дадуть можливість глибше зрозуміти механізми дієслівного префіксального словотвору в мовах різних типів, а відтак, вони можуть бути корисними у навчанні української мови як іноземної франкомовних студентів.

Перш ніж перейти до аналізу префіксів, варто зазначити, що існування тих чи інших одиниць у певній мові не є випадковим, а пов'язане зі змінами, яких мова зазнавала впродовж століть, зумовлених, зазвичай, позамовними соціально-історичними чинниками. Що більший вплив позамовних чинників на певну мовну спільноту, то більші ті мовні зміни, які розхитують встановлену мовну систему і часто ведуть до утворення нових мовних систем.

Аналізуючи системи французької та української мов, відзначаємо їхню різну структурну будову. Тобто французька мова є аналітичною, а українська – синтетичною. Вираження граматичного змісту в аналітичних мовах внаслідок зникнення морфем виходить поза межі слова. У мовах синтетичних (простих), в українській зокрема, граматичний зміст виражають приростки та наростки (префікси, суфікси, закінчення).

Унаслідок зникнення морфемних форм і процесу мовного аналітизму слово в аналітичних мовах є більш залежним від мовного оточення. Воно потребує опори, якою, зазвичай, є артиклі та інші детермінанти: вказівні, присвійні займенники тощо.

Іншим розрізнявальним чинником є більша морфологічна (а з нею й етимологічна) прозорість у синхронії української мови, на відміну від французької. Цю морфологічну прозорість забезпечує велика гнучкість функціонування префіксальних і суфіксальних морфем. Наприклад, українська коренева морфема *світ-*, окрім того, що є окремим словом, завдяки префіксальним і суфіксальним морфемам утворює таку похідну дієслівну парадигму: *світати, світити, світліти, висвітлювати – висвіт-*

лити, просвітлювати – просвітити, засвічувати – засвітити. У французькій мові цій морфемі відповідає *lumière* з такою дієслівною парадигмою: *enluminer, illuminer*. Наявність гнучкого словотвору забезпечує існування прозорішої етимологічної мовної картини, аніж це є в аналітичних мовах, де неподільне слово переважно стає мінімальною мовною одиницею, яка утворює зміст у певному поєднанні з такими самими нероздільними словами-морфемами.

Що ж спричинює мовний аналітизм? Внутрішні мовні закони, тобто перехід від складнішого до простішого, чи вплив позамовних чинників? Наприклад, французька мова, яка вийшла з розмовної латини (мови синтетичної), поступово втрачає граматичні ознаки цієї мови і формує нову мовну систему. Це саме сталося й з іншими романськими мовами. Принагідно зазначимо, що найбільш поширені європейські мови, серед яких англійська, французька, іспанська, німецька, усі тяжіють більшою чи меншою мірою до мовного аналітизму. Лише слов'янські мови, а також литовська, зберігають найбільший синтетизм, попри втрачені граматичні форми (двоїни, ряду часових форм).

При дослідженні парадигми дієслівних префіксів у французькій мові мусимо звертатися до першоджерела французької мови – латині. Лише через порівняння префіксальної системи латинської мови з французькою, а відтак з українською, ми простежуємо спільні та відмінні риси в дієслівних префіксальних парадигмах обох живих мов. Водночас намагатимемося окреслити загальні шляхи подолання невідповідностей у системі категорій французької та української мов.

Як відомо, латинь належала до синтетичних мов за своєю будовою. Тому латинським префіксам була властива значна словотвірна частотність і семантична прозорість. Остання підкріплювалася так званими “постпозитивними префіксами” – приєдниками, або, точніше, радше префікси є препозитивними приєдниками. Отож, можемо припустити: що більше у мові префіксів і їхніх відповідників у постпозиції – приєдників, то більше префікси є рухомі, змістовно наповнені і, відповідно, продуктивні у мові.

Далі подаємо попарний список латинських префіксів та відповідних латинських приєдників: **a-** (ab-/abs- – віддалення, відсутність) – **ab**; **ad-** (a-/ac-/al-/an-/ap-/ag-/as- – наближення, приєднання) – **ad**; **ante-** (наперед, раніше) – **ante**; **circum-** (довкола) – **circum**; **con-** (com-/col-/con-/co- – зближення, з'єднання, сукупність) – **con**; **contra-** (протилежність) – **contra**; **de-** (віддалення, усунення) – **de**; **e-** (ex-/ef- – вилучення, виключення) – **ex**; **in-** (im-/il-/ig- – рух всередину) – **in**; **inter-** (розташування між чимось) – **inter**; **ob-** (oc-/of-/op-/o- – рух навпроти, протидія) – **ob**; **per-** (доведення дії до кінця, рух через щось) – **per**; **prae-** (розташування попереду, дія наперед) – **prae**; **pro-** (рух вперед) – **pro**; **sub-** (suc-/suf-/ sug-/ sus-/ su- – розташування під чимось) – **sub**; **super-** (бути зверху, вище) – **super**; **trans-** (tra-/trans- – рух крізь/через щось) – **trans**.

У латині існувало також п'ять невіддільних префіксів, тобто префіксів, що не мали приєдникових відповідників: **amb-** (am- – довкола,), **dis-** (di-/dif- – роз'єднання), **in-** (im-/il-/ig- – заперечне значення), **ne-** (заперечне значення), **re-** (рух назад, “зворотно”, “знову”), **se-** (sed- – віддалення, відділення).

З розпадом Римської імперії розриваються зв'язки між колишніми провінціями цієї імперії, і кожна з них, розвиваючись своїм суспільно-політичним шляхом,

породжує різні народно-мовні картини. У IX ст. спостерігаємо утворення нової мовної системи на основі латини вульгати, кельтського субстрату та франкського суперстрату – старофранцузької мови. Зауважимо, що лише невелика частина префіксів у старофранцузькій мові була продуктивною. Ця продуктивність припадає на IX–XIII ст. Тобто новоутворена французька мовна система переймає вживання певних префіксів з латини-вульгати і впродовж чотирьох століть витворює префіксальний дієслівний фонд мови, послуговуючись ним. Це були насамперед такі префікси з їхніми прийменниковими відповідниками (в дужках подаємо їхнє латинське походження):

a- (ad-) – **à**; **de-** (de-) – **de**; **en-** (in-) – **en**; **ex-** – відсутній прийменник, **sur-** (super-) – **sur**; **sous-** (sub) – **sous**.

Ці префікси за своєю частотністю перевищують вживання усіх інших префіксів, які були “перенесені” до французької мови в XII ст. і пізніше з літературної латині внаслідок низки мовних реформ. Французькі дієслова з латинськими префіксами мають виражене конотативне значення слів фонду літературної мови. Писемна форма цих віддієслівних префіксів збігається з оригінальною латинською. Це пряме внесення слів з латині у французьку мову спричинило існування префіксів-дублетів у французькій префіксальній парадигмі, напр.: **entre-** (фр. “між”) та **inter-** (лат. “між”): **entretenir** – **intervenir**. Як висновок зазначимо, що дієслівна префіксальна система французької мови історично є непродуктивною. Процеси префіксального словотвору IX–XIII ст. також значно відрізнялися від префіксального словотвору в українській мові. Якщо в останній префікси мають такі дві функції: 1) вираження просторово-рухових значень; 2) вираження граматичного значення доконаності/недоконаності, – то у французькій мові граматичне значення префіксів зникає і лише реалізується перше. Але, на відміну від української мови, де просторово-рухове значення має більше нюансів через більшу кількість префіксів, у французькій мові значення префіксів є обмеженим.

Нижче подаємо перелік дієслівних префіксів французької мови з відповідними прийменниками (українські префікси-відповідники подано в дужках): **a-/ab-/abs-** (від-) – відсутній прийменник; **a/ ad-** (до-, при-) – **à**; **anté-** (перед-) – відсутній прийменник; **circon-** (об-) – відсутній прийменник; **co-** (су- (купність)) – відсутній прийменник, **contre-** (проти-) – **contre**; **dé-** (від-, пере-) – **de**; **é-** (з-) – відсутній прийменник; **entre-/inter-** (між) – **entre**; **en-/in-/im-** (в-) – ***en** (застарілий); **outre-** (над-/понад-) – **outre**; **par-/per-** (про-) – **par**; **pré-** (перед-) – відсутній прийменник; **pour-/pro-** (рух вперед) – **pour**.

Невіддільні латинські префікси також перейшли до французької префіксальної дієслівної парадигми: **re-** – означає повторну дію, найбільш продуктивний префікс у французькій мові, оскільки його сполучуваність є майже необмеженою: **écrire** (писати) – **réécrire** (переписати); **dis-** – поширений префікс, позначає роз’єднання: **joindre** (з’єднувати) – **disjoindre** (роз’єднувати); **sé-** – непоширений префікс, існує лише у декількох дієсловах та позначає відступ вбік: **séduire** (спокушати – “зводити вбік”).

Проаналізувавши французькі префікси в синхронії та діахронії, далі розглянемо українські префікси в зіставному семантичному аналізі з відповідними латинськими та французькими.

У таблиці 1 подаємо українські префікси та їхні постпозитивні відповідники – прийменники, а також їхні латинські та французькі відповідники. Одразу ж зазначимо, що значеннєва відповідність між префіксами в трьох досліджуваних мовах є час-

ткою, а граматичне значення доконаності/недоконаності у французьких префіксів взагалі відсутнє.

Таблиця 1

укр. префікс	укр. прийменник	французький префікс	французький прийменник	латинський префікс	латинський прийменник
в-/у-	в/у	en-/in-	in	in-/im-	en, dans
ви-	---	é/ex-	ex	ex-	---
від-	від	de-	de	de-	de
до-	до	a-/ad-	ad	ad-	à
з-	з	C 1.con- 2. é- 3.dé-	1. 1. --- 2. 2. --- 3. 3. de	1. cum- 2. ex- 3. de-	1. cum 2. ex 3. de
за-	за	---	---	---	---
на-	на	sur-/super-	sur	super-	super
над-	над	sur-/super-	---	super-	---
об-	об	circon-	---	circum-	circum
пере-	---	trans-	1.---	trans-	trans
під-	під	sous-/sub-	sous	sub-	sub
по-	по	---	1.---	---	---
при-	при	a-/ad-	à	ad-	ad
про-	про	par-/per-	par	per-	per
перед-	перед	pré-	---	prae-	prae
роз-	---	dis-	---	dis-	---

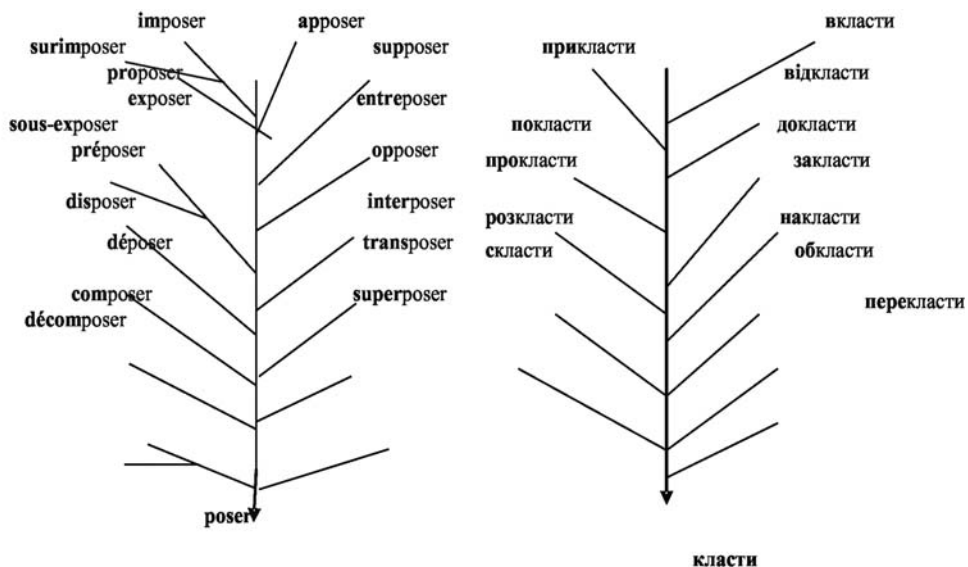

Рис. 1. Схема похідного префіксального дерева

В українській мові префікси є продуктивними морфемами, власне, вони є стрижневими у вираженні лексико-граматичного значення українського дієслова. Образно висловлюючись, кожне дієслово в українській мові є наче дерево, що має своє значення – коріння, воно обростає гілками – його префіксальними дериватами, ці гілки, своєю чергою, дають відгалуження, що є розширеними значеннями цих дериватів. У французькій мові цієї широкої розгалуженості не існує. Вона властива лише деяким французьким дієсловам або ж дієслівним кореням, запозиченим з латині.

Отже, при навчанні українського дієслова франкомовних студентів варто звернути увагу на особливості префіксального словотвору в обох мовах, подаючи українські відповідники до французьких префіксів. На прикладі французького дієслова, що утворює похідне префіксальне дерево, потрібно показати змінність лексичного значення дієслова залежно від нарощеного префікса, водночас зауважити, що у випадку українського дієслова з приростком залучатиметься не лише видозмінене лексичне значення, а й граматичне значення виду.

На рис. 1 подаємо приклад похідного префіксального дерева французького дієслова *poser* та відповідного українського *класти*. Попри семантичну відповідність префіксів, узятих окремо в обох мовах, у структурі дієслова їхня семантична відповідність, зазвичай, зникає.

-
1. *Лещук Т., Семенюк М., Новиков В.* Українсько-латинський та латинсько-український словник. – Львів, 2002.
 2. *Оленіч Р.М.* Латинська мова. – Львів, 1993.
 3. *Le Robert quotidien: Dictionnaire pratique de la langue française.* – Paris, 1996.

A CONTRASTIVE ANALYSIS OF UKRAINIAN AND FRENCH VERBAL PREFIXES IN TEACHING UKRAINIAN TO FRENCH-SPEAKING STUDENTS

Maria Dzhura

L'viv Polytechnic National University

The article develops a contrastive analysis of verbal prefixes in Ukrainian and French. Word derivation by means of prefixes is not very productive in French, so it requires etymological analysis involving Latin. A table of semantic equivalents of Ukrainian, French and Latin prefixes and prepositions is provided in the article, and the idea of a *prefix derivative tree* is proposed.

Key words: prefix, the grammatical meaning of prefixes, prefix paradigm, prefix derivative tree, preposition, semantic meaning of prefixes.